

І.О. ЗІНЧЕНКО

**КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ
ПРИ ЇХ МНОЖИННОСТІ
ТА КОНКУРЕНЦІЇ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ**

Навчальний посібник

Харків
«Право»
2017

УДК 343.238(477)
ББК 67.9(4УКР)308
3-63

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 5 від 15.05.2017 р.)*

Р е ц е н з е н т и:

О. О. Житний – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

С. О. Харитонов – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Зінченко І. О.

3-63 Кваліфікація злочинів при їх множинності та конкуренції кримінально-правових норм : навч. посіб. / І. О. Зінченко. – Харків : Право, 2017. – 114 с.

ISBN 978-966-937-206-2

У навчальному посібнику на основі приписів чинного кримінального законодавства, вивчення спеціальної літератури і матеріалів судової практики розглядається широке коло теоретичних і практичних питань, пов'язаних із проблемами кваліфікації злочинів при їх множинності та конкуренції кримінально-правових норм. Аналізуються види одиничних злочинів як структурних елементів множинності; досліджуються їх ознаки; розглядаються окремі питання їх кваліфікації. Значна увага в роботі приділяється проблемам кваліфікації множинності злочинів, які досліджуються шляхом аналізу приписів закону, наукової літератури та матеріалів судової практики.

В окремому розділі навчального посібника розглядаються питання про конкуренцію кримінально-правових норм, її види та правила кваліфікації.

Робота розрахована на суддів, працівників прокуратури, юстиції, органів внутрішніх справ, науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів. Корисною вона буде і для всіх тих, хто цікавиться питаннями кримінального права та практикою його застосування.

**УДК 343.238(477)
ББК 67.9(4УКР)308**

ISBN 978-966-937-206-2

© Зінченко І. О., 2017
© Видавництво «Право», 2017

*Ця робота присвячується 95-річчю з дня народження
мого вчителя професора Марка Ігоровича Бажанова*

ПЕРЕДМОВА

Кваліфікація злочинів є одним із найбільш важливих і відповідальних етапів застосування норм закону про кримінальну відповідальність. Правильна кваліфікація злочинів виступає необхідною передумовою реалізації конституційного принципу законності у кримінальному судочинстві, призначення особам, визнаним винними за вироком суду, справедливого і обґрунтованого покарання. У зв'язку із цим безсумнівно актуальними є питання, пов'язані із множинністю злочинів, законодавча регламентація якої хоча і набула свого подальшого розвитку у нормах Кримінального кодексу України 2001 р. (далі – КК), проте із цілої низки питань їх реалізації в науковій літературі висловлюються різні точки зору, а практика застосування цих норм зазнає певних труднощів і припускається у низці питань помилок.

Аналіз слідчо-судової практики свідчить, що випадки вчинення особою (групою осіб) двох чи більше злочинів мають досить велику розповсюдженість у структурі та динаміці злочинності. Майже кожен третій, а по деяких злочинах і другий засуджений, вчинив не один, а два чи більше злочинів або раніше засуджувався за вчинення злочину. Вказані тенденції негативно впливають на суспільство, породжують ілюзію безкарності злочинців, а іноді свідчать про недостатньо ефективну роботу правоохоронних органів по розкриттю злочинів, розшуку осіб, що їх вчинили, і притягненню їх до відповідальності.

Як специфічний вид злочинної поведінки, множинність злочинів має своєрідну структуру і свої особливості у відображенні її видів у кримінальному законі. Вона утворюється двома чи більше діяннями, кожне з яких є одиничним злочином і передбачене в Кримінальному кодексі як самостійний склад злочину. У свою чергу, одиничні злочини, як структурні елементи множинності, також мають свою специфіку, проте їх конструктивні особливості не завжди чітко відображуються в диспозиціях кримінально-правових норм, що викликає суттєві труднощі при їх кваліфікації та відмежуванні цих діянь від окремих видів множинності, з якою вони можуть мати значну зовнішню схожість. Певні особливості існують не тільки при кваліфікації

множинності злочинів, а й при вирішенні питань подолання конкуренції кримінально-правових норм.

Проблеми множинності злочинів завжди були одними із найбільш складних і дискусійних у теорії кримінального права. Це пояснюється тим, що множинність не є однорідним соціально-правовим явищем, а завжди складається із різноманітних сполучень одиничних злочинів. Ось чому досліджуючи множинність злочинів науковці приходили до різних висновків щодо її ознак, видів та їх співвідношення між собою, правил кваліфікації тощо.

Вивчення інституту множинності злочинів на кафедрі кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого започаткував Заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України **Марко Ігорович Бажанов**. У таких його працях, як «Назначение наказания по совокупности преступлений и совокупности приговоров» (1977 р.), «Назначение наказания по советскому уголовному праву» (1980 р.), «Повторність злочинів як вид множинності злочинів» (1993 р.), «Множественность преступлений по уголовному праву Украины» (2000 р.) розглядалося широке коло питань, пов'язаних із характеристикою множинності злочинів, її поняттям, ознаками та видами, проблемами відмежування від суміжних інститутів, призначення покарання тощо.

Аналіз наукових праць М. І. Бажанова свідчить, що вперше до проблем множинності злочинів він звернувся у зв'язку із написанням монографії, присвяченої призначенню покарання. У назві одного із параграфів цієї монографії стояло питання про сукупність злочинів та її види. Таке авторське рішення не було випадковим, адже до середини минулого століття системні дослідження множинності злочинів в науці кримінального права не здійснювалися, розділи у підручниках і навчальних програмах з кримінального права їй не присвячувалися. Окремих наукових праць, предметом дослідження яких була б множинність злочинів як правовий інститут, або її види, майже не існувало.

Такий стан речей пояснювався низкою факторів. Передусім, нестійкою судовою практикою, відсутністю досвіду її узагальнення та слабкою теоретичною розробленістю розглядуваного інституту. Відомо, що у тридцяті роки минулого століття діяльність наукових установ і вчених, що досліджували злочинність, у тому числі повторну та рецидивну, по суті була припинена вольовим шляхом. Причиною цього було невизнання радянською державою самого факту існування професійної, у тому числі рецидивної злочинності.

В умовах, коли бажане видавалося за дійсне, коли в офіційних джерелах інформації СРСР впроваджувалась думка про відсутність у радянському суспільстві підґрунтя для рецидиву і професійної злочинності, у юридичній науці були «згорнуті» усі дослідження з цього напрямку.

Активізація вивчення інституту множинності злочинів почалася із прийняттям Основ кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік 1958 р. і прийнятих на їх підставі у 60-ті роки Кримінальних кодексів. У цей період почали з'являтися наукові статті і монографічні дослідження, присвячені множинності злочинів. При цьому остання, як правило, розглядалася авторами у межах інституту покарання. В курсах кримінального права і у підручниках викладення питань, пов'язаних із сукупністю злочинів і рецидивом також відбувалося у розділах, присвячених призначенню покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків. Тільки із середини 80-х років минулого століття множинність злочинів виокремилась у самостійний інститут кримінального права, і з того часу розглядається у межах генерального інституту злочину.

Досліджуючи структуру множинності злочинів, М. І. Бажанов звертався і до проблем одиничних злочинів, які виступають її структурними елементами, і навіть запропонував термін «ускладнені одиничні злочини», який наразі широко використовується як у науковій, так і в навчальній літературі. Також під його науковим керівництвом були виконані та захищені дві кандидатські дисертації, присвячені проблемам одиничних злочинів: в 1990 р. – І. О. Зінченко «Складені злочини в радянському кримінальному праві: поняття, види, деякі проблеми кваліфікації і побудування санкцій», а в 2002 р. – Є. В. Шевченком «Злочини з похідними наслідками».

Наведене не вичерпує науковий внесок професора М. І. Бажанова у розробку проблем множинності злочинів. У його доробку можна знайти роботи, присвячені кваліфікації повторності, сукупності та рецидиву злочинів, особливостям призначення покарання при різних видах множинності злочинів, кримінально-правовим наслідкам цього інституту тощо. М. І. Бажанова, без сумніву, можна вважати одним із перших вчених в Україні, який системно і комплексно досліджував таке складне соціальне і кримінально-правове явище, як множинність злочинів. Вклад професора М. І. Бажанова у розвиток вчення про множинність злочинів надзвичайно вагомий, а його наукові концепції та висловлені ідеї і дотепер затребувані в доктрині кримінального права.

Цей навчальний посібник є продовженням циклу робіт, виконаних на кафедрі кримінального права №2 Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого з проблем інституту множинності злочинів. У ньому широко використовуються теоретичні дослідження, які наявні в науці кримінального права з проблем одиничних злочинів та їх множинності, а також матеріали судової практики України з питань кваліфікації цих діянь та їх відмежування від суміжних понять. Значення роботи полягає в тому, що вона сприятиме більш глибокому розумінню питань, пов'язаних із кваліфікацією злочинів при їх множинності та конкуренції кримінально-правових норм, відмежуванню множинності від одиничних злочинів, та інших суміжних понять, урахуванню особливостей кваліфікації злочинів при розв'язанні конкретних кримінальних справ, що впливатиме на підвищення ефективності практики застосування кримінального закону і зменшення кількості судових помилок.

Вказані та інші положення достатньо повно і аргументовано викладені у змісті навчального посібника, будуть корисними як для поглибленого вивчення студентами вищих юридичних навчальних закладів навчальних дисциплін «Кримінальне право України. Загальна частина», «Кримінальне право України. Особлива частина», «Кваліфікація злочинів», так і для правильного застосування закону про кримінальну відповідальність при розв'язанні конкретних кримінальних проваджень і кваліфікації злочинів.

***М. І. Панов**, доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, завідувач
кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

РОЗДІЛ 1

КВАЛІФІКАЦІЯ МНОЖИННОСТІ ЗЛОЧИНІВ

1.1. Поняття множинності злочинів та її види

Чинний КК України не містить законодавчого визначення поняття «множинність злочинів», проте інститут множинності злочинів отримав у ньому достатньо повну правову регламентацію і наразі складається із комплексу норм. Низка норм знаходиться у розд. VII Загальної частини (статті 32–35 КК), який називається «Повторність, сукупність та рецидив злочинів». Вказані норми розташовані в межах генерального інституту кримінального права – злочину. Окремі норми містяться в розд. XI Загальної частини «Призначення покарання» (статті 70–72 КК). Вони регулюють особливості призначення покарання за окремі види множинності злочинів і належать до наступного генерального інституту кримінального права – покарання. Крім того, є норми, передбачені в Особливій частині КК, що встановлюють відповідальність за вчинення певних злочинів за наявності окремих видів множинності (наприклад, повторності чи рецидиву). Ці норми також належать до інституту множинності злочинів.

Множинність злочинів має місце там, де особою (або групою осіб) вчинено два або більше злочинних діяння, кожне з яких передбачене у КК як самостійний склад злочину. На підставі цього визначення можна виділити кількісні і якісні ознаки множинності злочинів.

Кількісною ознакою є те, що одна особа (чи група осіб) вчиняє не менше двох злочинних діянь. До якісних ознак належить: а) передбаченість кожного з цих діянь як окремого (самостійного) складу злочину; б) ці діяння є юридично значущими; в) немає перешкод для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ці діяння. Розглянемо вказані ознаки більш детально.

Кількісна ознака множинності. Вчинення однією особою (чи групою осіб) двох чи більше злочинних діянь означає, що це можуть бути як закінчені, так і незакінчені злочини (наприклад, готування чи замах на злочин). Особа може вчинити ці злочини самостійно або у співучасті з іншою особою, як виконавець, співвиконавець, організатор,

підбурювач чи пособник. Особа може вчинити два чи більше злочинів послідовними, різночасними діями (скільки діянь, стільки злочинів), а може одним діям вчинити два чи більше самостійних, окремих злочини (одне діяння – декілька злочинів). Якщо злочини вчинюються різночасними діями, то в одних випадках особа може вчиняти злочини до засудження хоча б за одне із них, в інших – вчиняти новий злочин після засудження за попередній, під час відбування покарання або, скажімо, після відбування покарання, але до погашення чи зняття судимості за попередній злочин.

Якісні ознаки множинності. Кожне діяння, вчинене особою, має бути передбачене в Особливій частині КК як *окремий (самостійний) склад злочину, тобто бути одиничним злочином*. Це можуть бути різноманітні поєднання одиничних злочинів: простих із складними; триваючих із продовжуваними чи складеними тощо. В залежності від об'єкта посягання злочини, що утворюють множинність, можуть бути тотожними, однорідними чи різнорідними. Вони можуть бути передбачені різними статтями Особливої частини КК, різними частинами однієї статті, навіть однією і тією самою статтею Особливої частини КК, за умови, що кожен з них має окремий (самостійний) склад злочину. При цьому всі діяння у складі множинності мають бути юридично значущими, тобто вони повинні зберігати свої юридичні властивості, а саме: за жодне з цих діянь не спливли строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49 КК); особа не звільнялася від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям (ст. 45 КК), з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК), з передачею особи на поруки (ст. 47 КК), зі зміною обстановки (ст. 48 КК), а так само за раніше вчинений злочин у неї не було погашено чи знято судимість (статті 89–91 КК). Не повинно також бути процесуальних перешкод для притягнення особи до кримінальної відповідальності хоча б за одне із двох вчинених злочинних діянь (наприклад, відсутня скарга потерпілого у справі приватного обвинувачення). Іншими словами, множинність злочинів буде відсутньою, якщо хоча б за один із двох вчинених злочинів існують підстави, що виключають кримінальне переслідування чи інші кримінально-правові наслідки.

Множинність злочинів не є однорідним соціально-правовим явищем і складається із різноманітних сполучень одиничних злочинів. Залежно від видів одиничних злочинів та особливостей їх поєднання

чинний КК розрізняє три види множинності: а) повторність злочинів (ст. 32 КК); б) сукупність злочинів (ст. 33 КК); в) рецидив злочинів (ст. 34 КК).

Кримінально-правове значення множинності злочинів полягає в такому: 1) вона є правовою базою для боротьби із вчиненням декількох злочинів; 2) впливає на кваліфікацію злочинів, виступаючи як кваліфікуюча ознака; 3) враховується при призначенні покарання; 4) впливає на вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

Як особливий вид злочинної поведінки, множинність злочинів має своєрідну структуру і певні нюанси у відображенні її видів у кримінальному законі. Вона утворюється двома чи більше одиничними злочинами, кожний з яких передбачений у КК як самостійний склад злочину. У свою чергу, одиничні злочини, як структурні елементи множинності, мають свою специфіку, проте їх конструктивні особливості не завжди чітко відображаються в диспозиціях кримінально-правових норм, що викликає суттєві труднощі у кваліфікації та відмежуванні таких діянь від окремих видів множинності, з якою вони мають значну зовнішню схожість. Певні особливості існують і при кваліфікації множинності злочинів та її відмежуванні від суміжних понять та інститутів. Далеко не всі з цих питань чітко вирішені в кримінальному законі, а аналіз практики його застосування свідчить, що при реалізації приписів закону, які регламентують інститут множинності злочинів, судова практика приймає неоднозначні рішення, а іноді й припускається суттєвих помилок.

1.2. Одиничні злочини як структурні елементи множинності злочинів та їх кваліфікація

Множинність злочинів складається з двох або більше одиничних злочинів. Одиничний злочин – це суспільно небезпечне діяння, яке має взаємопов'язані об'єктивні і суб'єктивні ознаки і передбачене в Особливій частині КК як окремий склад злочину (наприклад, крадіжка, вбивство, хуліганство тощо).

Одиничні злочини поділяють на прості і ускладнені. Простим одиничним злочином слід вважати суспільно небезпечне діяння із про-

стим складом злочину, в якому об'єктивні і суб'єктивні елементи не обтяжені (не ускладнені) додатковими ознаками. Прості злочини характеризуються: 1) наявністю однієї дії (бездіяльності) і одного наслідку – наприклад, ч. 1 ст. 115 КК – умисне вбивство; або наявністю 2) тільки дії (бездіяльності) – ст. 129 КК – погроза вбивством; або 3) наявністю однієї дії і декількох наслідків – ч. 2 ст. 274 КК – порушення ядерної або радіаційної безпеки; або 4) наявністю декількох альтернативних дій – ст. 113 КК – диверсія. Будь-який простий одиничний злочин кваліфікується тільки за однією статтею або частиною статті Особливої частини КК. Так, наприклад, крадіжка кваліфікується за ч. 1 ст. 185 КК, умисне вбивство – за ч. 1 ст. 115 КК, порушення ядерної і радіаційної безпеки – за ч. 1 ст. 274 КК тощо.

В ускладнених одиничних злочинах порівняно з простими більш складною є об'єктивна або суб'єктивна сторона. Ці елементи їх складів злочинів мають додаткові ознаки, які надають таким злочинам зовнішньої схожості із множинністю, через що можуть виникати труднощі при їх кваліфікації. Звичайно розрізняють такі види ускладнених одиничних злочинів, як триваючі, продовжувані, складені і злочини з похідними наслідками (їх іноді називають злочинами, кваліфікованими за наслідками).

1.2.1. Триваючі злочини та їх кваліфікація

У КК України наразі відсутнє поняття триваючого злочину, хоча воно використовується не тільки теорією і практикою кримінального права, але й чинним законодавством, яке пов'язує з цим поняттям певні правові наслідки. Так, Закон України «Про застосування амністії в Україні» в редакції від 6 травня 2014 р. в ст. 5 встановлює, що дія закону про амністію не поширюється на триваючі або продовжувані злочини, якщо вони закінчені, припинені або перервані після набрання законом про амністію чинності. Таким чином, важливим є визначення поняття триваючого злочину та його ознак.

Згідно із доктриною кримінального права *триваючий злочин має місце там, де злочинне діяння (дія чи бездіяльність) триває безперервно протягом певного часу на стадії закінченого злочину до моменту його припинення.*